

BANK AKTIVLARINING KREDITLASH RISKINI KAMAYTIRISH YO'LLARI

Mirzoyev Feruz Mamurjonovich

“Agrobank” ATB Shayxontoxur filial Front ofis Korporativ biznes bo‘lini bosh menejer

Har qanday iqtisodiy faoliyat foyda olishga qaratilganidek tijorat banklari faoliyatidan ko‘zlangan natija - bu birinchi navbatda foyda olishdir. U risk bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu tufayli tijorat banklari oldida turgan birinchi masala - risk va foydalilik o‘rtasidagi optimal darajaga erishishdir. O‘zbekistonda bozor munosabatlari tamoyillarining amal qilishi tijorat banklaridan o‘z faoliyatlari bilan bog‘liq risklarni boshqa xo‘jalik subyekklariga nisbatan ko‘proq o‘rganishlarini talab etadi. Chunki tijorat banklari o‘z faoliyati bilan bir tomondan, o‘z aksiyadorlari, o‘z mablag‘larini ishonib topshirgan va bank xizmatlaridan foydalanayotgan mijozlar oldida majburiyatga egadirlar. Bank tizimining samarali ishlashida, iqtisodiyotning muhim tarmoqlari bo‘lgan tijorat banklari, iqtisodiyotimizni yanada rivojlantirish va yuksaltirishga xizmat qiladi. Biroq, katta miqdordagi daromadga intilish va spekulativlikni keng qo‘llash amaliyotlari natijasida nafaqat tijorat banklarining barqarorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin, balki, butun bank tizimiga ham. Chunki banklarning faoliyati doimo xavf-xatarlar bilan bog‘liq bo‘lib, risklarni to‘g‘ri baholash dolzarb vazifalardan biridir.

Risklarni boshqarishda sug‘urta vositalaridan foydalanishni optimallashtirish, umuman zamonaviy talablarga muvofiq risklarni boshqarish tizimini shakllantirish, islohot va modernizatsiyani yanada chuqurlashtirish kabi dolzarb masalalar bo‘yicha bir qator xorijiy va mahalliy olimlar, iqtisodchilar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishgan.

Xorijiy davlatlar iqtisodchi olimlaridan P.Rouz, J.Sinki, rossiyalik iqtisodchilardan E.F.Jukov, G.G.Korobova, O.I.Lavrushin kabi iqtisodchi olimlar o‘zlarining tijorat banklari risklari borasida o‘z ilmiy qarashlarini darslik va o‘quv qo‘llanmalarida bayon etganlar. Jumladan xorijiy olimlardan O.Afanasevaning fikriga ko‘ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda banklar uchun qisqa muddatli kreditlar berish uzoq muddatli investitsion kreditlar berishga qaraganda afzal bo‘lib, yuqori daromadlilikini va past risk darajasi bilan ajralib turadi. O.I.Lavrushin bank risklariga quyidagicha ta‘rif bergan “Bank riski ehtimoliy hodisaning qiymat o‘lchovi bo‘lib, u yo‘qotishlarga olib keladi”. “Банковский менеджмент” darsligi muallifi P.Rouz risklarga kengroq tushuncha berib, u bank risklarini quyidagi oltita asosiy turga ajratadi :

- kredit riski;
- valyuta riski;
- likvidlik riski;
- foiz riski;
- operatsion risk;
- bozor riski.

Malakatimiz iqtisodchilaridan tijorat banklari likvidligi borasida Sh.Z.Abdullayeva, T.I.Boboqulov, B.T.Berdiyarov, F.U.Dodiyev, I.T.Jumaniyozov, N.Xidirov [7,8] kabi qator olimlar ushbu masalaga o‘zlarining ilmiy maqolalarida, ilmiy ishlarida to‘xtalgan holda fikr - mulohaza yuritganlar. Jumladan Sh.Z.Abdullayeva bank risklariga o‘z ilmiy ishlarida

quyidagicha ta'rif bergan, "Bank amaliyotida risk har doim ham kutilmagan xodisa emas. Bank faoliyatining barcha turi risk bilan bog'liq. Bank shu faoliyat turi yoki operatsiya riskli ekanligini bilib turib, shu operatsiyani amalga oshirishga qaror qiladi yoki amalga oshiradi va u barcha hollarda shu operatsiya natijasida yuqori daromad olishni rejalashtiradi". Tijorat banklarida risklarni boshqarishda asosan P.S.Rouz tomonidan taklif qilingan 6 turdagi risk bo'yicha amalga oshiriladi. Ushbu risk turlari ichida kredit riski o'z o'zidan boshqa turdagi risklarni keltirib chiqaradi. Shu sababli kredit riski tijorat banklarida eng katta riski hisoblanib, tijorat banklari uni boshqarishga katta e'tibor qaratishadi. Kredit riskini tahlilini ko'radigan bo'lsak, kredit riski bu berilgan kreditlarning o'z vaqtida to'liq qaytmasligidir [6]. Respublikamiz tijorat banklaridagi so'nggi yillarda bu holatlar bilan bog'liq ko'plab muommoli holatlar kuzatilmoqda.

Kredit portfelini diversifikatsiyalash usulidan foydalanishda bank kreditlarini turli sohalardagi kompaniyalarga, kichik miqdorda qisqa muddatlarga va ko'proq mijozlarga berish maqsadga muvofiq. Ya'ni, kreditlarni diversifikatsiya qilishda berilgan kreditlarning ta'minlanganligini hisobga olish yo'li bilan kreditlar bo'yicha risklarni kamaytirib, bank undan foyda olishga erishishi mumkin. Kredit portfelini diversifikatsiyalash usulidan foydalanishda sohalar bo'yicha berilgan kreditlarning to'liq qaytmaslik riskini topish uchun Bayes formulasidan foydalaniladi. U quyidagicha ko'rinishga ega:

$$R(A|B) = R(B|A)R(A) / R(B)$$

bu yerda, $R(B)$ - sohalariga berilgan kreditning jami berilgan kreditdagi ulushi; $R(A)$ - jami berilgan kreditlarni qaytmaslik ehtimoli.

Ushbu formula orqali biz iqtisodiyot sohalariga ajratilgan kreditlarning qaytmaslik riskini hisoblashimiz mumkin. Umuman olganda, tijorat banklari kredit riskini kamaytirishda quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- kredit bo'limi kreditlarni ajratish va qaytarish to'g'risidagi ma'lumotlarni muntazam ravishda tizimlashi va umumlashtirishi kerak. Berilgan kreditlar to'g'risidagi ma'lumotlar berilgan kreditlar hajmiga ko'ra, kredit olgan mijozlar (shaxslar, davlat organlari, korxonalar, boshqa banklar va boshqalar) bo'yicha tasniflanishi kerak;

- kredit berish uchun aniq vakolatlar belgilanishi kerak, kredit tashkiloti xodimining bilim darajasi qanchalik baland bo'lsa, u imzolaydigan kredit miqdori shunchalik ko'p bo'lishi kerak;

- katta miqdordagi va tahlikali kreditlarni berishda bir nechta banklar birlashadi va birgalikda ushbu kreditni beradi;

- kredit qaytarilmasligini sug'urtalaydigan sug'urta kompaniyalari himzatlaridan foydalanish zarur;

- kreditlarni berish bo'yicha tashqi cheklovlar mavjud belgilash.

Aytaylik, bitta mijozga juda katta miqdorda kredit berishga yo'l qo'yilmasligi maqsadga muvofiqdir. Kreditlash jarayoni juda ko'p va turli xil risklar bilan bog'liq bo'lib, kreditlarni belgilangan muddatda qoplanmaslik muammosini keltirib chiqaradi. Shu sababli kredit tashkilotlari o'z mijozlariga kredit berishda, mijozning kreditga layoqatliligini tahlil qilish kredit riskini oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek hozirgi kunda kredit riskini boshqarishda zamonaviy moliyaviy texnologiyalardan foydalanish ham kredit riskini

oldini olishda samarali usullardan biri hisoblanadi. So‘ngi yillarda respublikamizda bu borada xorijiy mamlakatlardan tijorat banklariga yangi texnologiyalar olib kelindi va “Scoring” tizimi tashkil etildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Афанасьева О.Н. Состояние рынка проектного финансирования и факторы, сдерживающие его развития //Деньги и кредит. – Москва, №2. –37 с.
2. Лаврушин О.И. Банковские риски. - М.: “Кнорус”, - 232 с.
3. Роуз П.С. Банковский менеджмент. - М.: “Дело”, - 268 с.
4. Abdullayeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash. -T.: “Moliya”, - 304 b.
5. Fozilchayev Sh.Q., Xidirov N.G‘. Moliyaviy risklar nazariyasi. O‘quv qo‘llanma. -T.: “Iqtisod-moliya”, - 248 b.

https://www.researchgate.net/publication/358646645_MOLIYAVIY_RISKLAR_NAZARIYASI

ZARIYASI

6. Ulug‘bek S. O., Xidirov N. G. Real sektor korxonolari investitsion loyihalarini moliyalashtirishda bank kreditlarining rolini oshirish va kredit riskini hisobga olish masalalari //Science and Education. - 2022. - T. 3. - №. 2. - С. 1482-1488.

<https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/2693>

7. Khidirov N. Specific features of financing investment activity of industrial enterprises //International Finance and Accounting. - 2020. - T. 2020. - №. 1. - С. 31.

<https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2020/iss1/31>

8. Jumaniyozov I. et al. Impact of Development Finance Institutions on Economic